

Nd.

142. Átt

um frv. til laga um frestun á framkvæmd laga nr. 50, 20. okt. 1905, um sölu þjóðjarða, og laga nr. 31, 16. nóv. 1907, um sölu kirkjujarða.

Frá minni hluta Landbúnaðarnefndarinnar.

Þegar löggin um sölu þjóðjarða og kirkjujarða voru samþykkt, mátti heita að sú sannfæring hefði gagnað þjóðina og þingmenn hennar, að sjálfsábúð hlyti að vera heillavænlegri landi og lýð en öll önnur ábúð, að bæði landsjóði og bændum væri það stórtjón, að jarðir væru opinber eign. Bændur voru flestir sannfærðir um þetta, og margir mikilsmetnir menn utan bændastjettar fylgdu fastlega þessari skoðun, t. d. Þórhallur biskup Bjarnarson og Páll heitinn Briem í ritgerðum hans í »Lögfræðingi«. Leiddi þetta svo til þess, að löggin voru samþykkt og fjöldi jarða seldur, en tilgangurinn var að auka sjálfsábúð.

Þó ráðstöfun þessi á jarðeignum landsins hafi mælst vel fyrir og jarðirnar gengið út, þá virðist oss eigi að síður, að margt sje athugavert við þjóðjarðasöluna og ekki athugað sem skyldi. Við viljum því fara nokkrum orðum um málið frá okkar sjónarmiði.

Eins og kunnugt er, hefir það verið álit margra góðra manna, að jarðeignir ættu ekki að vera eign einstakra manna. Það er þýðingarlítið að telja þá hjer, en við viljum að eins minnast á, að sú er kenning jafnaðarmanna um allan heim, og öll hin mörðu fjelög, sem útbreiða kenningar Henry George, líta eins á, Bodenreform-flokkurinn þýski, og Lloyd George, hinn alkunni enski stjórnámaður, hallast á sömu sveif, að minsta kosti hvað smærri jarðir snertir. Jafnvel heilt ríki, New-Zeeland, fylgir þeirri stefnu, að gera allar jarðir að þjóðeignum og hefir gefist það vel. Ekki er okkur kunnugt um, að bændur þar sjeu á nokkurn hátt óánægðir með þetta fyrirkomulag, enda gæti það tæplega þrifist þar, ef svo væri.

Nú er það auðsætt, að eigi landseign jarða að gefast vel, þá er óhjákvæmilegt, að ábúðarlöggjöfin sje verulega góð og rjettlát, en því fer fjarri, að það verði sagt um ábúðarlöggjöf vora. Mætti geta þess til, að einmitt ábúðarlöggjöf vor og umboðsstjórn landssjóðsjarðanna hafi valdið að mestu leyti óánægju þeirri, sem víða kemur í ljós yfir eignarhaldi landssjóðs á jörðum. Ef þessu verður eigi breytt verulega til bóta, má ganga að því vísu, að þjóðjarðasalan sje bæði rjettmæt og óumflýjanleg.

Ef ræða skal þetta mál, er það óumflýjanlegt, að gera sjer fyrst ljóst að hverju takmarki sje stefnt, hvers almenningsheill krefjist í þessu efni. Við viljum telja þessi atriði:

- 1) Að landið sje sem best notað og ræktað, framfleyti sem mestu.
- 2) Að sem flest af landsins börnum, er þess óska, geti fengið jarðnaði, og sveitirnar framfleytt fleira fólki.
- 3) Að jarðir hækki ekki óþarflega í verði og lendi í höndum braskara.
- 4) Að verðhækkun lands, sem ekki stafar af framkvæmdum ábúenda, falli að sem mestu leyti til þjóðfjelagsins.
- 5) Að útlendingar geti ekki sölsað undir sig islenskar jarðeignir.

Hverskonar ábúðarskipulag hlýtur að dæmast eftir því, að hve miklu leyti það fullnægir þessum ofantöldu skilyrðum, eða, að svo miklu leyti sem reynslu brestur, hver líkindi eru til að það geri það. Nú teljum við, að helst komi til greina, að bera saman erfðaábúð, sem að sjálfsögðu má haga á ýmsan hátt, og sjálfsábúð. Af annari ábúð þykir lífstíðarábúð best, en flestir eða allir ábúendur myndu þó frekar kjósa erfðaábúð, ef þeir ættu hennar kost, vegna barna sinna.

Að sjálfsögðu bæri fyrst og fremst að skýra frá *reynslu* sjálfra vor og annara í þessum efnun, því hún hefir ólíku meira gildi en allar bollaleggingar á pappírnum, en í einföldu þingskjali verður tæplega frá henni skýrt; til þess er það of langt mál. Í fáum orðum má segja, að sjálfsábúð hafi hvervetna reynst vel í flestum greinum, en eigi að síður haft ýmsa mikilsverða annmarka, sem hafa valdið því, að ætíð hafa margir móti henni mælt. Erfðaábúð hefir og gefist vel, en misjafnlega, eftir því hversu ábúðinni var hátt. Hver innlenda reynslan sje, er erfitt að segja, því allar skýrslur vanta til þess að bera saman búskap á sjálfseignar- og leigujörðum. Það er ekki einu sinni auðið að sjá, hve margir sjálfseignarbændur eru á ári hverju, og engar skýrslur eru heldur um, hver

hafi orðið lafdrif þjóðjarðanna, er seldar hafa verið, hvort búskapurinn á þeim hafi batnað eða jarðirnar haldist í sjálfsábúð, og hefði þó verið skylt að vita deili á þessu. Þó má sjá af skýrslum vorum, að sjálfseignarbændum fer fjölgandi, en þrátt fyrir það eru, 1910, 62—63% allra bænda leiguliðar. Enn sem komið er, eru leiguliðarnir að miklum mun fleiri.

1. Hagnýting landsins og ræktun.

Fylgismenn þjóðjarðasölu og sjálfsábúðar halda því fram, að ekkert gefi jafnrika hvöt til framfara í búskap og endurbóta á jörðum og sjálfseignin. Þeir segja, að *hún ein* gefi bóndanum vissu fyrir, að hann og börn hans njóti allra endurbótanna, að hún gefi honum þá sjálfstæðistilfinningu, sem sje honum ómetanlegur styrkur í lífsstarfi hans og framfaraviðleitni, að sjálfseignin auki trygð manna við jarðirnar og hefti óþarfan og skaðlegan búferlaflutning. Alt þetta miði beint að því, að efla hagnýting og ræktun landsins.

Ef erfðaábúðinni fylgir leyfi til þess að selja og veðsetja jörðina, nær það engri átt, að hvötin sje minni en á sjálfseign, því að í raun og veru er þá að ræða um sjálfseign með árgjaldi. Þetta sjest og glögglega á erfðafestulöndum hjer í Reykjavík. En jafnvel þó erfðaábúðinni fylgdi ekki slikur rjettur, þá er það ekki mjög líklegt að bændur hlifist við að gera jarðabætur af þeirri ástæðu, að útarfar þeirra ráði ekki yfir jörðinni, er allur beini ættleggurinn er aldaða, eða hirðir ekki um að nota ábúðarrjett sinn. Þvert á móti er það augljóst, að erfðaábúð, en ekki sjálfseign, tryggir ættina betur en nokkurt annað fyrirkomulag, og það svo vel, að sumir telja það ísjárverðan galla, því þá hlyti að myndast einskonar sveitaaðall, sem hjeldu jörðunum, svo aðrir gætu ekkert jarðnæði fengið. Það má telja víst, að erfðaábúð tryggi betur en sjálfsábúð ræktarsemi og trygð við jörðina, því alla-jafna hjeldist jörðin um langan aldur í ættinni. Þegar hún gengi að lokum úr ættinni, fengju erfingjar sanngjarna borgun fyrir þær endurbætur, sem framkvæmdar hefðu verið og nytsamar þættu.

En því má heldur ekki gleyma, að sjálfsábúð fylgja margir ókostir. Hún gefur að vísu dugnaðarmanninum ríka hvöt til framfara og endurbóta, en jafn-framt gefur hún slóðanum *ótakmarkaða heimild til að niða jörðina*. Nú eru því miður slóðarnir ekki færri en dugnaðarmennirnir, og kemur þetta berlega í ljós, ef athugaður er búskapur yfir lengri tíma á einhverri jörð. Góðir og illir á-búendur skiftast á og einn rifur niður, það sem annar byggir. Um það geta ekki verið skiftar skoðanir, að þetta er landinu til niðurdreps og sú krafa algerlega rjettmæt, að *þeir, sem niða jarðirnar, missi ábúðarrjettinn*. Með algerðri sjálfseign er tæpast auðið að upptylla þessa kröfu, en tiltölulega auðvelt með erfða-ábúð.

Þá er það alkunnugt og ómótmælanlegt, að kaup á jörð festir fje ábú-andans, að veltufjeð og efni til allra búskaparframfara verða að því skapi rýrari. Að þessu leyti er sjálfsábúð miklu lakari en leiguábúð með góðum skilmálum, að minsta kosti fyrir fjelitle, en svo eru flestir frumbýlingar.

Þá er það ekki þýðingarlaust fyrir ræktun og notkun landsins, að ein-staklinga eign á jörðum *tryggir alls ekki að jarðir sjeu eða haldist í sjálfsábúð*. Landssjóður á fæstar leiguliðajarðirnar. Hver jörð, sem landssjóður selur, getur gengið úr sjálfsábúð óðara en kaupin eru gerð. Aftur eru flestir sammála um,

að ábúðarkjör leiguliða á bændajörðum sje venjulega ótryggari og verri en á þjóðareignum, og að sama skapi má vænta að ræktun landsins hraki.

Hvað ræktun landsins snertir, leggjum vjer mikla áherslu á, eins og fyr er tekið fram, að hvötin til endurbóta er jöfn við sjálfsábúð og erfðaábúð, að sjálfsábúðin gefur ótakmarkaða heimild til að niða, en erfðaábúð getur fyrirbyggt það með öllu. En hún getur meira: Hún getur lagt ábúanda þá skyldu á herðar, að *bæta*, trygt að jörðin taki sífeldum framförum að vissu takmarki. Ef eftirlit með jörðunum er í nokkru lagi, þá er ekki lítið úr þessu gerandi.

Pegar öllu er á botninn hvolft, virðist okkur að svo megi haga erfðaábúð, að hún hafi alla kosti, sem sjálfsábúð getur haft hvað ræktun landsins snertir og góðan búskap, en jafnframt haft mikla yfirburði, að hún ein geti hindrað niðurniðslu og jafnvel trygt sífelda framför, að svo miklu leyti sem mögulegt er.

2. Fjölgun býla.

Þrátt fyrir alt fjas um það, að hjer sje ærið landrými »fyrir miljónir manna«, eins og oft er sagt, er sannleikurinn sá, að víðast er tilfinnanlegur hörgull á jarðnæðum og hlýtur að fara sívaxandi. Þjóðfelagið hefir skyldu til þess, að sjá sem flestum fyrir jarðnæði, sem vilja gerast bændur, ef þess er kostur, á þann hátt, að búskapurinn á jörðunum geti sómasamlega framfleytt fjölskyldu. Hvernig leysir sjálfsábúðin úr þessum vanda í samanburði við þjóðeign og erfðaábúð?

Það mun óhætt að fullyrða, að sjálfseignarbændum sje lítið gefið um það, að byggja af jörðum sínum eða selja land undir ný býli. Þeir eru einráðir um slíkt, því lögnáms verður sjaldan gripið til, nema sjerstaklega standi á. Nú er svo með land sem annað, að það hækkar í verði eftir því sem eftirspurnin eykst, og þó bændur fengjust til þess að láta land af hendi til landlausra manna, þá yrði það að sjálfsögðu dýrt. Þetta hefir t. d. komið ljóslega fram í Danmörku, er land hefir verið keypt handa nýbýlum. Landssjóðsstyrkurinn til nýbýlismaða hefir að miklu leyti lent í vasa jarðeigenda. Það er auðsætt, að sjálfsábúðin er hjer mikill Þrándur í Götum, ef til þess kæmi, að hjer gæti risið upp nýbýlabúskapur og fólki fjölgaði í sveitum.

Alt öðruvisi horfir þetta við, ef jarðir eru þjóðeignir. Þar sem svo horfir við, mætti leggja þá kvöð á jörðina, að innan ákveðinna takmarka mætti skifta henni í tvö býli eða fleiri, og myndu þá slík nýbýli jafnaðarlega leigð börnum ábúandans eða öllu heldur, að þau sætu fyrir öðrum. Auðvitað kæmi ekki til tals, að rýra svo heimajörðina, að hún væri ekki gott býli eigi að síður. Þá er og sjálfsagt, að landinu væri það í lófa lagið, að setja sanngjarnt verð á landið, eða gera ekki leiguna hærrí en hún þyrfti að vera.

Hvað fjölgun býla snertir og kjör ábúenda á nýbýlum, þá hefir þjóðeign mikla yfirburði yfir sjálfseign. Hitt er annað mál, að enn er það óvíst og óreynt, hvort land vort og veðráttu leyfir að gera jarðirnar miklu minni en þær eru.

3. Verðhækkun jarða.

Á síðustu árunum hefir það víða komið í ljós, að jarðir hækka mjög í verði, t. d. í nágrenni Reykjavíkur. Ef verðhækkunin stafar af þrangi kaupsýslumanna og öðru ekki, er auðsætt að hún er til ills eins, hækkar afgjald jarðarinnar fyrir ábúanda, en eykur hvorki tekjur hans nje afurðir jarðarinnar. Ef verðhækkunin

stafar af hærra verði á afurðum, getur hún að nokkru leyti verið góð og rjettmæt, en lækki svo verð þeirra síðar, þá sitja bændur með þung afgjöld og litlar tekjur. Yfirleitt er mikil verðhækkun á jörðum, eða með öðrum orðum há afgjöld af þeim, að vísu hagar fyrir fyrsta manninn, sem kann að selja jörð sína, en óhagur öllum komandi kynslóðum ábúenda eftir hans dag.

Það er auðsætt, að sjálfseignin setur þessu engin takmörk, freistar að ýmsu leyti til þess að færa verðið upp sem mest má. Þessi hætta er miklu minni hvað þjóðeignir snertir. Þjóðfjlagið hefði litla freistingu til þess að færa afgjaldið óeðlilega upp og venjulega myndi litil breyting á því verða í búskapartíð hvers manns. Að svo miklu leyti sem afgjaldið hækkaði, yrði það eftir föstum, sanngjörnum reglum, sem vandlega væru hugsaðar fyrirfram og ábúanda væri kunnugt um.

4. Landstekjur af verðhækkun.

Allir eru sammála um það, að allar endurbætur, sem ábúandi gerir, skuli hans eign að öllu leyti, ef ábúðarlöggjöfin er í rjettu lagi. En verðhækkun getur og sprottið af alt öðrum ástæðum en starfi ábúenda, eins og á sjer stað um kál-garðana gömlu hjer í Reykjavík, sem urðu þegjandi að dýrum húsastæðum. Slik verðhækkun á að miklu eða öllu leyti að renna til þjóðfjlagisins, sem verðhækkuninni veldur.

Margir erfiðleikar eru á að hagnýta sjer þennan rjettláta tekjustofn, án þess að úr því verði ójöfnuður, en tvímælalaust er þetta miklu auðveldara ef jarðirnar eru þjóðeignir, en ekki í sjálfsábúð. Þó má að sjálfsögðu með miklum umsvifum leggja verðhækkunarskatt á eignir einstakra manna, en erfiðara hlýtur það að vera. Þjóðeignin hefir hjer yfirburði.

5. Eignarrjettur útlendinga.

Þó land vort sje hart og flestar jarðirnar lítills virði í samanburði við erlendar jarðeignir, þá er þó engan veginn óhugsandi, að útlendingar sölsuðu hjer land undir sig, jafnvel heilar sveitir. Að vísu má draga úr þessari hættu með hentugri löggjöf, en þjóðareign á jörðunum er *eina óyggjandi* úrræðið til þess að girða fyrir slíkt brask.

Við höfum hjer að framan talað um erfðaábúð, en ekki lýst því nánar, hvernig við hugsum okkur hana. Til þess að fyrirbyggja misskilning viljum við lýsa stuttlega því skipulagi, sem fyrir okkur vakir.

a) Ábúðarrjettinum fylgir ekki leyfi til sölu og veðsetningar.

b) Það af börnum ábúandans, sem hann kys til þess, erfir ábúðarrjettinn óskiftan, nema nýbýli sjeu stofnuð. Þá taka tvö eða fleiri af börnum ábúanda við jörðinni. Allur arfur hiuna barnanna greiðist þá í lausafje.

c) Allar húsa og jarðabætur, er ábúandi gerir á jörðinni, eru hans eign og greiðast honum eftir sanngjörnu mati, ef hann fer frá jörðinni. Þó skal eigi hærra metið en svo, að svari því afgangi, sem leigja mætti jörðina fyrir.

d) Jarðarafgjald hækkar að eins við verðhækkun, sem ábúandi á engan þátt í, en ekki hve mikið sem hann sjálfur bætir jörðina.

e) Ábúðarrjettur er því skilyrði bundinn, að jörðin sje ekki nídd, nyt-sömum mannvirkjum haldið við og að nokkru sje bætt við, svo trygt sje að jörðin taki sæmilegum framförum. Til þess að tryggja þetta, stendur jörðin undir eftirliti.

f) Rjett teljum við, og eiganda jarðarinnar skaðlaust, að ábúandi megi leysa sig undan eftirgjaldskvöðinni með því að greiða jarðarverðið í peningum, en þó það væri gert, hjeldist eftir sem áður sama eftirlit með jörðinni, sömu reglur um ábúð, sömu reglur um útbyggingu ef jörðin er nídd eða að engu bætt (ef lögleg forföll banna ekki, t. d. sjúkdómar, harðindi o. fl.) og eftir sem áður væri engin heimild til þess að selja jörðina og veðsetja.

Umsjón jarðanna ætlumst við til að hreppstjórar eða hreppsnefndir hafi. Við teljum fult svo álitlegt, að hrepparnir eigi jarðirnar, eins og landið, og jarðaafgjöldin gangi ekki út úr hreppnum.

Við höfum hjer að ofan reynt til þess að benda á nokkur atriði, sem að okkar áliti hafa tæpast verið athuguð sem skyldi og snerta öll þjóðjarðasölamálið, í þeirri von, að menn athuguðu það betur. Þó við sjeum fúsir til að viðurkenna marga ágæta kosti sjálfsábúðar, þá þykir okkur rjett, að þingmenn og þjóð hugsi sig um áður en síðustu þjóðjarðirnar eru seldar. Okkur þykir sá 5 ára frestur á sölunni, sem frv. þetta fer fram á, heppilegur, og ráðum því deildinni til að samþykkja það. Á þeim tíma teljum við líklegt, að ábúðarlöggjöf vor verði endurskoðuð, nýbýlamálið rannsakað og skýrslum safnað um afdrif þeirra þjóðjarða, er seldar hafa verið.

Þá viljum við að lokum minna á, að svo framarlega sem nokkuð verður úr því, að nýbýlabúskapur hefjist hjer að mun, er mjög illa farið að allar þjóðjarðir sjeu seldar. Auk þess eru jarðir nú að stíga í verði, eins og afurðir sveitabúskapar, og líklegt að ákvæði þjóðjarðasölulaganna um verð jarðanna sjeu þegar úrelt.

Alþingi, 28. júlí 1915.

Guðm. Hannesson,
frasm.

Sigurður Sigurðsson.